

DOI: 10.11649/abs.2019.001

Vaida Kamuntavičienė

Uniwersytet Witolda Wielkiego

Kowno

vaida.kamuntaviciene@vdu.lt

<https://orcid.org/0000-0002-9147-4214>

Problem języka w klasztorze siostr katarzynek w Krokach w pierwszej połowie XX wieku¹

I

Stosunki polsko-litewskie, zwłaszcza stosunki narodowościowe z początku XX wieku stały się przedmiotem licznych badań historyków². Litwa i Polska, które przez wiele wieków stanowiły jedno państwo a potem razem znalazły się pod zaborem rosyjskim, w roku 1918 wybrały różne drogi, stworzyły państwa narodowe, które

¹ Artykuł został przygotowany dzięki wsparciu finansowemu Rady Naukowej Litwy w ramach realizacji projektu nr S-MIP-17-30.

² Najlepszym opracowaniem syntetycznym tego tematu jest: Buchowski, 2006. Przekład na język litewski: Buchowski, 2012. Recenzent tego opracowania, Dariusz Staliūnas zauważył, że K. Buchowski za najważniejszy okres w rozwoju stosunków polsko-litewskich uważa dwudziestolecie międzywojenne. Zdaniem recenzenta, podstawowe stereotypy Polaków w społeczeństwie litewskim ukształtowały się na przełomie XIX i XX wieku, zaś w dwudziestoleciu międzywojennym tylko się utrwały. Mimo iż autor recenzji nie szczędzi słów krytyki wobec analizy litewskiego ruchu narodowego, przedstawionej przez K. Buchowskiego, i posądza autora o stronniczy, zbyt polski pogląd na pewne zjawiska, książka jest uważana za udaną analizę stereotypów polsko-litewskich w okresie międzywojennym. Zob. więcej szczegółów w recenzji: Staliūnas, 2013.

zaczęły rywalizować o dziedzictwo terytorialne i kulturowe obu narodów. Z powodu tych ambicji politycznych mieszkańcy dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej WKL) musieli dokonać analizy swojej tożsamości politycznej (obywatelskiej), narodowej i kulturowej. W takim kontekście ważne jest przyjrzenie się temu, jak żeńskie zgromadzenia zakonne na Litwie zareagowały na wyzwania wynikające z sytuacji politycznej. Zgromadzenia te nie miały możliwości wpływania na podejmowane decyzje polityczne, natomiast bezpośrednio odczuły ich konsekwencje.

W XIX wieku zlikwidowano większość klasztorów katolickich, natomiast te, które przetrwały, musiały podjąć zbiorowe decyzje w kwestii tożsamości. Na dawnych terenach WKL pozostały tylko trzy żeńskie klasztory: klasztor benedyktynek w Wilnie, klasztor benedyktynek w Kownie i katarzynki (Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy) w Krokach (lit. Krakės). Po 1918 roku zgromadzenie benedyktynek w Wilnie należało do Rzeczypospolitej Polskiej, natomiast klasztory w Kownie i w Krokach znalazły się na terenie Republiki Litewskiej. Regina Laukaitytė i Vaida Kamuntavičienė prowadziły szczegółowe badania na temat tego, w obliczu jakich problemów tożsamościowych stanął klasztor benedyktynek w Kownie, który w skutek zaistniałych okoliczności znalazł się w tymczasowej stolicy Litwy (Kamuntavičienė, 2016; Laukaitytė, 1997, ss. 69–71, 2008), natomiast sytuacja katarzynek w Krokach została opisana tylko w monografii poświęconej ogólnie historii klasztorów na Litwie w XX wieku (Laukaitytė, 1997, ss. 68–69). Niemiecka historyk – Relinde Meiwes, autorka historii Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny, nie wnikała w konflikty narodowościowe klasztoru w Krokach, tylko zaznaczyła, że katarzynki musiały się dostosować do zmienionej sytuacji politycznej (Meiwes, 2016, ss. 92–93). Również polska historyk, katarzynka Barbara Śliwińska nie poświęciła temu wystarczająco dużo uwagi (Śliwińska, 1996).

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób w klasztorze katarzynek w Krokach w latach 1918–1940 w kontekście modernizacji życia klasztoru poradzano sobie z wyzwaniami związanymi z narodowością. W artykule chciałabym pokazać, w jaki sposób język polski został zastąpiony przez język litewski w życiu publicznym i prywatnym klasztoru.

Badania przeprowadzono głównie w oparciu o rękopisy przechowywane w archiwum klasztoru siostr katarzynek w Kownie: księgę protokołów klasztoru katarzynek w Krokach, kronikę klasztoru, pisma przełożonych, osobiste dokumenty zakonnice, listy, nekrologi oraz pisma kurii diecezji żmudzkiej. Wykorzystane zostały opublikowane raporty nuncjusza apostolskiego Antonina Zecchiniego dotyczące sytuacji Kościoła na Litwie (Streikus, 2010; Tolomeo & Giammei, 2014) oraz inne dokumenty. W prowadzeniu badań była pomocna historia zgromadzenia katarzynek, napisana przez katarzynkę Benjaminę Šopytė – nauczycielkę języka litewskiego, dzięki której można było zrozumieć to, jak same siostry katarzynki oceniają kwestię języka w swoim klasztorze (KKA, Šopytė, 1989).

Ponieważ piszę o okresie przemian, gdy język polski został zastąpiony językiem litewskim, stoję wobec dylematu, w jakim języku pisać imiona i nazwiska sióstr katarzynek, używane w badanym okresie. Do 1920 roku były w użyciu formy polskie (lub rosyjskie w korespondencji z instytucjami władz Rosji), następnie stopniowo zaczęto stosować formy litewskie. Po 1920 roku w dokumentach oficjalnych (w korespondencji z kurią, instytucjami władz Litwy itp.) używano form litewskich. Ostatecznie formy litewskie zostały wprowadzone dopiero w 1930 roku, dlatego też w niniejszym artykule postanowiłam używać polskich form imion i nazwisk, aczkolwiek, gdy imię i nazwisko w tekście występuje po raz pierwszy, wówczas w nawiasie podaję jego litewską formę. Należy zaznaczyć, że pisownia nazwisk polskich nie jest ujednolicona, np. czasami występuje forma *Rażewicz*, a czasami postać z formantem *-ówna* – *Rymkiewiczówna*. Te formy nazwisk nie zostały sprowadzone do jednej postaci, pozostawiam oryginalną pisownię, która występuje w ówczesnych źródłach.

II

Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny (Aleksandryjskiej) Dziewicy i Męczennicy powstało w biskupstwie warmińskim (niem. Bistum Ermland), w Braniewie (niem. Braunsberg) w 1571 roku. Jego założycielką była Regina Protmann (1552–1613). W 1583 roku biskup Marcin Kromer zatwierdził pierwszą regułę zgromadzenia. Zostały ufundowane trzy nowe klasztory w biskupstwie warmińskim: w 1586 roku w Ornece (niem. Wormditt), 1587 roku w Lidzbarku Warmińskim (niem. Heilsberg) i 1593 roku w Reszlu (niem. Rößel). W związku z tym w 1602 roku została opracowana i potwierdzona przez biskupa Piotra Tylickiego druga reguła zgromadzenia.

Klasztor katarzynek w Krokach został ufundowany w 1645 roku przez biskupa żmudzkiego – Jerzego Tyszkiewicza. W 1673 roku biskup żmudzki – Kazimierz Pac zatwierdził dla katarzynek krokowskich przejętą z Warmii regułę Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy. Nuncjusz apostolski w Warszawie – Giacomo Cantelmi w 1689 roku zaaprobował tę decyzję. Reguła katarzynek w Krokach niewiele się różni od reguły katarzynek z biskupstwa warmińskiego. Zgromadzenie przejęło ten sam charyzmat, strukturę organizacyjną, zasady przyjmowania do klasztoru, rozkład dnia oraz rozkład nabożeństw. Zmieniono tylko kilka rzeczy, np. święci z parafii z Braniewa zostali zastąpieni świętymi z parafii w Krokach i tym sposobem reguła została dostosowana do lokalnych tradycji. Zrezygnowano z ostatniego 27 paragrafu, który głosił zwierzchnictwo przełożonej z Braniewa nad wszystkimi domami katarzynek w diecezji warmińskiej. W miejsce tego paragrafu zapisano zwierzchność biskupa żmudzkiego. Reguła katarzynek w Krokach została

przetłumaczona z łaciny na język polski. Katarzynki diecezji warmińskiej korzystały z reguły w języku niemieckim.

Biskup żmudzki K. Pac wprowadził do reguły obowiązek modlenia się sióstr katarzynek, zaś dla kapelana obowiązek głoszenia kazań nie w języku żmudzki, lecz polskim. Wzmianka o języku żmudzki oznaczała, że był on wówczas używany w Kościele. Do klasztoru w Krokach przeważnie wstępowały dziewczęta ze Żmudzi i okolic, ale niektóre pochodziły z bardziej oddalonych terenów. Biskupi żmudzcy nakazali klasztorowi w Krokach przyjmowanie tylko córek szlacheckich. Kandydatki powinny były wnieść posag. Klasztor w Krokach miał za zadanie kształcić katarzynki w taki sposób, aby wszystkie mogły się modlić i słuchać kazań w języku polskim. Ten język miał spełniać funkcję jednoczącą.

Władze carskie w okresie zaborów wprowadziły pewne ograniczenia dla klasztoru w Krokach, podobnie jak dla wszystkich klasztorów dawnego WKL. W 1842 roku część ziem została wywłaszczona, a w roku 1863 został zamknięty nowicjat. Skutkiem takiej polityki w 1905 roku w klasztorze w Krokach pozostały tylko trzy zakonnice w sędziwym wieku, które wkrótce odeszły do Pana: Agata Ksawera³ Sokołowska (Agota Ksaverija Sakalauskaitė; zm. 25 grudnia 1907 roku), Bogumiła Aloyza Babiańska (Bogumila Aloyza Babianskaitė; zm. 19 września 1908 roku) i Barbara Michalina Sutkiewiczówna (Barbora Mikalina Sutkevičiūtė; zm. 19 lutego 1919 roku).

W tym samym czasie, 30 kwietnia 1905 roku car wydał edykt tolerancji, co oznaczało, że klasztory na Litwie nie będą już zamykane, więc największe zagrożenie przestało istnieć (Śliwińska, 1996, s. 284). Na mocy manifestu z dnia 17 października 1905 roku klasztorom, które przetrwały, pozwolono przyjmować nowych kandydatów. Otwarcie nowicjatu w klasztorze w Krokach wkrótce przyniosło owoce. 16 lipca 1907 roku w uroczystość Matki Bożej Szkaplerznej, w obecności oddelegowanego wizytatora klasztoru – Franciszka Kryszkiana, śluby wieczyste złożyły: Barbara Zofia Ugiańska (Barbora Sofija Ugianskaitė), pochodząca z parafii w Krokach, Anna Katarzyna Rażewicz (Ona Kotryna Raževičiūtė), pochodząca z parafii Datnów (lit. Dotnuva), Teresa Archaniela Macewicz (Teresė Arkangelė Macevičiūtė), pochodząca z parafii Jaswojnie (lit. Josvainiai) i Aniela Tekla Walentynowicz (Anelė Teklė Valentinavičiūtė), pochodząca z parafii w Krokach, zaś 18 lutego 1908 roku – Józefa Maria Bielawska (Juozapa Marija Bieliauskaitė), pochodząca z parafii Nowe Miasto (lit. Naujamiestis) w Poniewieżu i Felicja Krystyna Bortkiewicz (Felicija Kristina Bartkevičiūtė), pochodząca z parafii Lauksodis w powiecie telszewskim (KKA, 40, k. 8, 10, 11). 29 września 1910 roku, w święto św. Michała Archanioła śluby wieczyste złożyła Anna Filomena Laudańska (Ona Filome-

³ Drugie imię wszystkich sióstr katarzynek wymienionych w artykule jest imieniem zakonnym, otrzymanym podczas obłóczyn.

na Liaudanskaitė) i Elena Otylia Bogdanowicz (Elena Otilija Bagdonavičiūtė), obie pochodziły z parafii Datnów (KKA, 2, k. 38). W ciągu pięciu lat 8 nowicjuszek złożyło śluby wieczyste. Aczkolwiek jedna z nich – B. Z. Ugiańska – 10 października 1912 roku z własnej woli opuściła klasztor ze względu na słabe powołanie (KKA, 2, k. 13). W 1912 roku po śmierci przełożonej zgromadzenia – B. M. Sutkiewicz w klasztorze pozostało tylko to młode pokolenie katarzynek. Na przełożoną została wybrana T. A. Macewicz i była nią w latach 1912–1921.

Weronika Franciszka Grzegorzewska (Veronika Pranciška Gžegoževskytė), pochodząca z parafii Lale (lit. Lioliai) w powiecie rosieńskim, złożyła śluby wieczyste 18 kwietnia 1913 roku w obecności księdza Kazimierasa Bumbulisa, ale wkrótce opuściła mury klasztoru, ponieważ nie wytrzymała próby życia zakonnego (KKA, 1, k. 52v). 11 czerwca 1914 roku Idelfonsa Teresa Korejwo (Idelfonsa Teresė Kareivaitė), pochodząca z parafii Jaswojnie złożyła śluby wieczyste w obecności księdza dziekana Krok, proboszcza Krakinowa (lit. Krekenava) – Bolesłosa Baronasa. 13 listopada 1916 roku w uroczystość św. Alojzego i św. Stanisława Kostki w obecności administratora parafii Kroki – Vladislavasa Milvydasa śluby wieczyste złożyły Natalia Aloyza Wasilewska (Natalija Aloyza Vasiliauskaitė), pochodząca z miasteczka Żejmy (lit. Žeimiai), pierwsza mieszkanka miasta wśród katarzynek oraz Jadwiga Stanisława Maciańska (Jadvyga Stanislava Mačianskaitė), pochodząca z parafii Bejsagoła (lit. Baisiogała) (LVIA, 669-3-3420, k. 18; KKA, 40, k. 15).

Gdy 16 lutego 1918 roku została proklamowana przez Litwinów niepodległa Republika Litewska, w klasztorze w Krokach znajdowało się dziesięć młodych zakonnic, które były już po ślubach wieczystych. Musiały one dostosować się do zmienionych warunków politycznych i społecznych i stworzyć nową tożsamość katarzynek w Krokach. Katarzynki musiały zreformować życie zakonne, nawiązać kontakty z ośrodkiem katolickim w Braniewie w diecezji warmińskiej, odnowić charyzmat, dostosować się do potrzeb zmieniającego się społeczeństwa Litwy. Wszystkie te zadania były bardzo ważne i jednocześnie stanowiły poważne wyzwanie dla młodych katarzynek. Oczywiście, kwestia językowa nie była najważniejsza, ale reforma nie mogła jej pominąć.

III

Katarzynki rozpoczęły reformę po uzyskaniu zgody od biskupa żmudzkiego Pranciškusa Karevičiusa (Karewicz), który sprawował tę funkcję w latach 1914–1926. Już od jesieni 1919 roku zaczęły aktywnie angażować się w działalność charytatywną i oświatową przewidzianą w regule, aczkolwiek ograniczoną przez władze carskie, a także zakładać sierociniec i szkołę przy klasztorze. Biskup udzielił bło-

gospławieństwa dla sierocińca i dał zgodę na opuszczenie klauzury klasztoru, gdy siostry odprowadzały dzieci do kościoła (KKA, 25, k. 3; KKA, 47, k. 4–6). Podczas zakładania sierocińca i szkoły w Krokach oraz w innych miejscowościach Litwy katarzynki zetknęły się z problemem, w jakim języku należy komunikować się ze społeczeństwem: w polskim czy w litewskim, w jakim języku nauczać dzieci? Miasteczko Kroki nie było jednorodne pod względem narodowym, religijnym i językowym. Według danych z 1904 roku w parafii w Krokach było 5021 osób, które mówiły po litewsku, i 2609 osób, które mówiły po polsku („Mokykla”, 1910, s. 5).

Według pierwszego powszechnego spisu ludności przeprowadzonego na Litwie w 1923 roku w powiecie Kroki zamieszkiwało 8479 osób, w tym 7425 Litwinów, 659 Żydów, 343 Polaków, 27 Rosjan, 15 Niemców, 2 Łotyszy, 1 Białorusin i 7 obcokrajowców, których narodowość nie została określona. W samym mieście Kroki mieszkało 1386 mieszkańców (*Lietuvos apgyvendintos vietos*, 1925, ss. 98–101; *Lietuvos gyventojai*, 1923, s. 20). Była to miejscowość wielonarodowa, jednak dominowali Litwini. Powstaje pytanie, jakie były poglądy katarzynek na narodowość i język?

Dnia 27 stycznia 1920 roku przełożona katarzynek, T. A. Macewicz z Krok, pisała do Departamentu ds. Wyznań (LCVA, 377-9-68, k. 10), że w tym czasie w klasztorze mieszkało dwanaście zakonnic: dziesięć zakonnic po ślubach wieczystych i dwie nowicjuszki: Bronisława Elżbieta Rymkiewiczówna (Bronislava Elżbieta Rimkevičiūtė), pochodząca z parafii Cytowiany (lit. Tytuvėnai) i Margarita Michalina Praniewiczówna (Margarita Mikalina Pranevičiūtė), pochodząca z parafii Jaswojnie. Wszystkie dwanaście zakonnic uważało się za Litwinki i obywatelki Republiki Litewskiej⁴. Jednak trzy siostry (25%) w ogóle nie rozumiały ani nie mówiły po litewsku: A. K. Rażewicz, A. F. Laudańska i M. M. Praniewiczówna (nowicjuszka). E. O. Bogdanowicz i N. A. Wasilewska rozumiały, ale nie mówiły po litewsku (17%). Wszystkie pozostałe siedem zakonnic rozumiało i mówiło po litewsku (58%). Spośród pięciu zakonnic, które nie rozumiały ani nie mówiły po litewsku, trzy pochodziły z parafii Datnów, jedna z parafii Jaswojnie i jedna z Żejm. Siostra pochodząca z Jaswojnie (I. T. Korejwo) rozumiała i mówiła po litewsku. Trudno jest ocenić, na ile wiarygodne są dane przedstawione przez siostrę przełożoną. Należy zaznaczyć, że wszystkie zakonnice pochodziły ze Żmudzi, z wyjątkiem J. M. Bielawskiej, ale jej rodzinna parafia – Nowe Miasto – znajdowała się nad Niewiażą, całkiem blisko Żmudzi, i N. A. Wasilewskiej pochodzącej z Żejm (powiat kowieński). W sensie społecznym wszystkie, z wyjątkiem N. A. Wasilewskiej, pochodziły z rodzin właścicieli ziemskich.

⁴ „Każda siostra zakonna określa siebie jako narodowości litewskiej” („kiekviena vienuolė vadina save lietuviškos tautystės“); „wszystkie uważają siebie za poddanych Państwa Litewskiego” („visos vienuolės laiko save Lietuvos Valstybės pavaldinėmis“) (LCVA, 377-9-68, k. 10).

Wkrótce, bo już 11 lutego 1920 roku, w uroczystość objawienia NMP w Lourdes, powyżej wspomniane nowicjuszki B. E. Rymkiewiczówna i M. M. Praniewiczówna złożyły śluby wieczyste w obecności proboszcza Krok – Vladislovasa Milvydasa (KKA, 1, k. 51v; KKA, 13, k. 33). Te dwie siostry były ostatnimi zakonnicami, które złożyły śluby według starej reguły z roku 1673.

Na zaproszenie proboszcza Teofiliusa Tamoševičiusa dwie katarzynki w celu prowadzenia działalności charytatywnej i edukacyjnej zamieszkały w Żejmach, gdzie założyły sierociniec (KKA, Šopytė, 1989, s. 113; Laukaitytė, 1997, s. 195). 24 marca 1920 roku biskup żmudzki wyraził aprobatę na nauczanie dzieci w sierocińcach w Krokach i w Żejmach. Aby nie zranić uczuć narodowych, dzieci z rodzin litewskich należało nauczać w języku litewskim, podczas gdy dzieci z rodzin polskich katechizmu, religii, czytania i pisania uczono po polsku (KKA, 25, k. 10). Jednak najwyraźniej w Żejmach nauczanie odbywało się tylko po polsku, co nie było zgodne z celami ówczesnej młodej Republiki Litewskiej. Inspektor szkół w okręgu kiejdańskim z ramienia Ministerstwa Oświaty zakazał siostrom nauczania dzieci w Żejmach (KKA, 47, k. 5; KKA, 25, k. 10). Katarzynkom zakazano również zakładać przedszkola w Krokach i w Żejmach oraz kształcić w nich dzieci (KKA, 25, k. 14–16).

Ówczesne gazety litewskie pisały, że nie wszystkim podobało się to, że sierociniec opiekowały się zakonnice. Niektórzy Litwini uważali, że będzie w nim niewiele miejsca dla patriotyzmu. Aczkolwiek, jak zauważył Aničius – korespondent litewskiej gazety „Laisvė”, sierociniec w Krokach był „najlepszym pomocnikiem miejscowych księży w katechizacji dzieci”⁵ (Aničius, 1920). Gazeta „Vienybė” pisała, że sierociniec w Krokach był „prowadzony wzorowo i utrzymywany z funduszy klasztoru. Dzieci po litewsku nauczano: pacierza, pisania i rzemiosł, zaś rodzice po zabranii ich do domu tylko się cieszyli z tego, że ich dzieci są naprawdę wychowane po katolicku [...]. Niektórych dzieci [...] uczono pacierza po polsku, ale to nie podważa porządku w sierocińcu” (Notatka, 1920, ss. 173–174). Pod wpływem takich sporów w społeczeństwie w 1921 roku Ministerstwo Oświaty Litwy zezwoliło na nauczanie dzieci w Krokach w oparciu o program I klasy szkoły podstawowej, podkreślając, że dzieci litewskie nie powinny być edukowane w języku polskim (KKA, 25, k. 11).

W obliczu takich problemów katarzynki w Krokach musiały zareagować na zmienioną sytuację. W celu uniknięcia konfliktów większą uwagę poświęcały oddział działalności dobroczynnej, zajmowały się chorymi, osobami niepełnosprawnymi i opieką nad osobami starszymi, gdzie kwestia języka nie była tak ważna. W 1920 roku klasztor w Krokach opuściła F. K. Bortkiewicz, która przeszła do klasztoru benedyktynek w Kownie, gdzie pracowała w szkole litewskiej. Możliwe, że dla tej

⁵ Wszystkie tłumaczenia cytatów z języka litewskiego Regina Jakubėnas.

Litwinki o poglądach narodowych w Krokach było zbyt mało pola do działania na niwie litewskości, więc postanowiła przenieść się do ówczesnej tymczasowej stolicy Litwy.

Dnia 11 stycznia 1921 roku w klasztorze w Krokach odbyły się wybory nowej przełożonej, T. A. Macewicz zastąpiła E. O. Bogdanowicz (KKA, 1, k. 49v–55v). Siostry zakonne wspominają ją jako osobę, którą cechował wnikliwy umysł, wielki duch, bogata wyobraźnia, kreatywność. Miała szczególny dar porozumiewania się z ludźmi, potrafiła uspokoić, zainspirować, dodać otuchy. Mówi się, że kochali ją wszyscy mieszkańcy Krok, nawet Żydzi (KKA, 20, k. 1–19). Osoba postępująca dyplomatycznie o dobrym sercu nadawała się na przełożoną klasztoru w okresie przemian, chociaż akurat ona nie mówiła po litewsku. W owym czasie nie było to ważne dla sióstr zakonnych z klasztoru w Krokach. Na wybór E. O. Bogdanowicz miały wpływ inne okoliczności, nie zaś język.

Dnia 4 lipca 1922 roku klasztor w Krokach odwiedził nuncjusz apostolski – A. Zecchini (KKA, 47, k. 7). W raporcie nuncjusz napisał, że jechał do klasztoru w Krokach już z pewnym nastawieniem, ponieważ sądził, że tam dominuje litewski nacjonalizm, ale obawy wizytatora się nie sprawdziły i był on „pod wrażeniem tego klasztoru”. Wątpliwości nuncjusza zrodziły się po tym, jak w kowieńskim klasztorze benedyktynek poznał F. K. Bortkiewicz. Jego zdaniem, przełożona klasztoru benedyktynek w Kownie w 1920 roku bezpodstawnie i bez zgody kapituły klasztoru nie doczekawszy się aprobaty Stolicy Apostolskiej, przyjęła ową katarzynkę do klasztoru benedyktynek i na życzenie rządu Litwy powierzyła jej kierownictwo szkoły litewskiej otwartej przy klasztorze benedyktynek w Kownie. F. K. Bortkiewicz błędnie uważała, że zgodnie z nowym Kodeksem Prawa Kanonicznego, który wszedł w życie w 1917 roku, każda zakonnica mogła zmienić klasztor i regułę, w rzeczywistości nie było to dozwolone bez zgody Stolicy Apostolskiej. Zdaniem wizytatora, wśród benedyktynek F. K. Bortkiewicz szukała „wyjątkowych przyjaciółek, szerzyła nacjonalizm litewski i siała niezgodę” (Streikus, 2010, ss. 58–59; Tolomeo & Giammei, 2014, s. 193).

Początkowo A. Zecchini nakazał F. K. Bortkiewicz, by po zakończeniu roku szkolnego powróciła do katarzynek, chociaż przełożona benedyktynek i benedyktyнки ją popierające błagały o pozostawienie jej w klasztorze benedyktynek. Jednak po odwiedzeniu klasztoru w Krokach zmienił zdanie. F. K. Bortkiewicz także chciała pozostać u benedyktynek. Twierdziła, że przez 15 lat mieszkała w klasztorze w Krokach, starała się zachować wiarę we wszystkich sprawach, ale w ciągu ostatnich dwóch lat zauważyła, że siostry jej unikały, nie mogła już im ufać i dlatego chciała zmienić miejsce. Zakonnice w Krokach, które kilka lat temu były bardzo dobrego zdania o F. K. Bortkiewicz, teraz twierdziły, że siostra Krystyna była osobą zadufaną w sobie, niegrzeczną w stosunku do sióstr, intrygantką, politykierką, która popierała rozpowszechnianie się nacjonalizmu litewskiego i w ten sposób wy-

rządzała szkodę dyscyplinie zakonnej oraz nie przestrzegała przykazania miłości bliźniego. Zdaniem A. Zecchiniego, siostry klasztoru w Krokach nie chciały, aby siostra wróciła do nich, obawiając się, że w klasztorze znów powstaną konflikty na tle narodowościowym (Streikus, 2010, ss. 59–60; Tolomeo & Giammei, 2014, ss. 193–194). Ostatecznie siostra Krystyna nie wróciła do Krok, ale też nie zatrzymała się na dłużej u benedyktynek kowieńskich. W 1922 roku przeszła do Zgromadzenia Sióstr św. Kazimierza (KKA, 1, k. 48v; KKA, 12, k. 7; KKA, 47, k. 6), których klasztor znajdował się w Pożajściu, gdzie znalazła bliskie jej sercu zgromadzenie religijne, w którym mogła swobodnie kontynuować działania na rzecz litewkości.

Jak zauważył A. Zecchini, klasztor katarzynek w Krokach zachował ducha staropolskiego, co nuncjusz uważał za zaletę. Inne zdanie na ten temat miał biskup żmudzki P. Karevičius. Chciał on zlituanizować siostry katarzynki i w tym celu zaangażował kapelanów zakonnych. A. Zecchini nazwał takich księży „fanatycznymi kapłanami Litwinami”. Kapelani mieli wpływać na katarzynki, zmuszać je do mówienia po litewsku, popierać te kandydatki do zakonu, które miały litewskie nastawienie narodowe. Nowym kapelanem katarzynek został ojciec Pranciškus Bizauskas z Kretyni. Jednak, jak zauważa A. Zecchini, nie był on fanatycznie nastawiony i nie używał środków przymusu, więc katarzynki były z niego zadowolone. Z drugiej strony A. Zecchini twierdził, że wszystkie katarzynki uczyły się litewskiego (Streikus, 2010, ss. 60–61; Tolomeo & Giammei, 2014, s. 194).

Z dokumentów dostarczonych przez A. Zecchiniego można wywnioskować, że katarzynki w Krokach sprzeciwiały się drastycznej lituanizacji klasztoru, ale fakt, że powoli i stopniowo uczyły się języka litewskiego, świadczy o ich pokorze i dobrym wyczuciu sytuacji. Katarzynki w Krokach wybrały drogę stopniowej lituanizacji klasztoru, nie podejmowały tak drastycznych decyzji, jak zgromadzenie benedyktynek w Kownie, które podzieliło się na dwie części, z których jedna (polska) w 1924 roku musiała opuścić klasztor w Kownie i przenieść się na stałe do Kołajn (lit. Kolainiai)⁶. Z bezhabitowych zgromadzeń żeńskich trzy (Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, Zgromadzenie Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego i Zgromadzenie Córek Najczystszej Serca Najświętszej Maryi Panny) zerwały kontakty z domami głównymi w Polsce, nawiązały kontakty z kuriami diecezjalnymi na Litwie i społeczeństwem litewskim, zlituanizowały się oraz się zreformowały (zob. Laukaitytė, 1997, ss. 60–67). Jednak brak bardziej szczegółowych badań, które pokazałyby procesy lituanizacji w wyżej

⁶ Należy zauważyć, że benedyktyнки kowieńskie w 1920 roku słabiej znały język litewski niż katarzynki w Krokach. W klasztorze w Kownie z siedemnastu zakonnic rozumiały i mogły mówić w języku litewskim trzy (18%), tylko rozumiało, ale nie mówiło po litewsku dziewięć sióstr (53%), nie rozumiało i nie mówiło pięć (29%) (zob. Laukaitytė, 1997, ss. 69–70.) Pod wpływem czynników zewnętrznych były zmuszone do dość wczesnej lituanizacji klasztoru.

wymienionych i innych bezhabitowych zgromadzeniach żeńskich oraz w zakonach męskich na Litwie.

IV

Katarzynki w Krokach próbowały nawiązać kontakt z kongregacją katarzynek w Braniewie, zachowując powściągliwość w kwestii narodowej. Jednak podczas gdy wspólnota w Krokach żyła w izolacji od Braniewa, w tamtejszym zgromadzeniu katarzynek nastąpiły istotne zmiany. W 1902 roku została przeanalizowana reguła założycielki Reginy Protmann z 1602 roku, jej nową redakcją papież zatwierdził 28 maja 1903 roku (Meiwes, 2016, s. 17; *Regeln*, 1904). W 1913 roku reguła została uzupełniona o *Przewodnik duchowy* biskupa warmińskiego Augustyna Bludaua (1908–1930), w którym zostały określone niewymienione w regule, ale niezbędne kwestie w życiu zakonnicy XX wieku (*Geistlichen Direktorium*, 1913). Jednym z zadań katarzynek w Krokach było przyjęcie tej odnowionej reguły zgromadzenia katarzynek z Braniewa oraz *Przewodnika duchowego* i dostosowanie do nich życia codziennego.

W historiografii twierdzi się, że w 1920 roku przełożona katarzynek w Krokach napisała pierwszy list do Braniewa w celu nawiązania kontaktów ze zgromadzeniem katarzynek w Warmii (Meiwes, 2016, s. 89). W sierpniu 1921 roku do katarzynek w Krokach napisała asystentka Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny, siostra Alphonsa Sierigk. Z jej listu wynika, że zgromadzenie w Braniewie było gotowe przyjąć siostry z Krok do swojego zgromadzenia, uprzejmie zgodziło się na wysłanie swoich sióstr na Litwę, aby zapoznały je z odnowioną regułą. Również do Braniewa zostały zaproszone siostry z Litwy znające język niemiecki oraz nowicjuszeki, aby lepiej mogły poznać tamtejsze zwyczaje. Biskup warmiński A. Bludau awizował list A. Sierigk z datą 10 sierpnia, w ten sposób popierając działania katarzynek z Braniewa (KKA, 4, k. 10; Meiwes, 2016, ss. 89–90).

Po nawiązaniu kontaktów katarzynki z Krok otrzymały odnowioną regułę i *Przewodnik duchowy*, który przetłumaczyły na język polski, a następnie na język litewski. 22 sierpnia 1921 roku katarzynki z Krok postanowiły w codziennym życiu przestrzegać reguły i zasad *Przewodnika duchowego*, otrzymanych z Braniewa. Po zapoznaniu się z ich tekstem, zwróciły się do biskupa żmudzkiego z prośbą o wprowadzenie kilku zmian. Chciały one same wybierać przełożoną, aby nie była ona wyznaczana przez przełożoną z Braniewa. Starano się o oddzielny od Braniewa nowicjat w Krokach. Starano się też o przestrzeganie klauzury zgodnie z ogólnymi wymogami prawa kanonicznego i instrukcjami ordynariusza lokalnego. Ze względu na warunki klimatyczne siostry zwróciły się również z prośbą o pozwolenie na no-

szenie chust, zaś w zimie futrzanych płaszczy, a także o to, by każda mogła posiadać trzy habity i oznakowaną białą bieliznę. 29 września 1921 roku biskup żmudzki P. Karevičius dał pozwolenie katarzynkom w Krokach na stosowanie reguły i wprowadzenie powyższych zmian (KKA, 4, k. 12).

Dnia 19 września 1921 roku matka generalna w Braniewie – Valeria Fuerške napisała do katarzynek w Krokach list, na mocy którego konwent w Krokach otrzymał pozwolenie na ponowne przyłączenie się do Zgromadzenia św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy (KKA, Šopytė, 1989, s. 114).

Jesienią tegoż roku E. O. Bogdanowicz i T. A. Macewicz, czyli była i obecna przełożona klasztoru odwiedziły Warmię [miejsowości Braniewo, Brąswałd (niem. Braunswalde) i Barczewo (niem. Wartenburg)], gdzie zapoznały się z duchem kongregacji i opieką nad chorymi (KKA, 4, k. 11; Laukaitytė, 1997, s. 68; Meiwes, 2016, s. 91). Owe dwie siostry planowały tę podróż jeszcze w czerwcu 1921 roku. W czerwcu poprosiły biskupa, aby pozwolił im na wyjazd, by mogły się zapoznać z tym, „jak prowadzone są przykładowe instytucje edukacyjne i dobroczynne” (KKA, 43, k. 6). W ten sposób rozpoczęły się wyjazdy katarzynek litewskich do Braniewa, które wzmocniły więzi siostr z Krok z niemieckimi katarzynkami. Siostry z Krok miały możliwość nauczenia się pewnych czynności zarówno z zakresu pielęgniarstwa, jak i edukacji, a także innych rzeczy niezbędnych w codziennym życiu zakonnym.

Za zgodą biskupów żmudzkiego i warmińskiego 19 marca 1922 roku, w dniu św. Józefa, w klasztorze została uroczyście przyjęta odnowiona reguła i nowy *Przewodnik duchowy*. Przełożona E. O. Bogdanowicz, doradczynie N. A. Wasilewska, T. A. Macewicz, J. M. Bielawska, siostry I. T. Korejwo, A. F. Laudańska, J. S. Maciańska, A. K. Rażewicz, B. E. Rymkiewiczówna i M. M. Praniewiczówna włożyły nowe zreformowane habity i odnowiły śluby zakonne według nowej formuły (KKA, 41, k. 3). W tak uroczysty sposób rozpoczęły one nowe życie w zmienionych warunkach. A. T. Walentynowicz nie odnowiła ślubów zakonnych według nowej formuły (zmarła 6 stycznia 1931 roku).

W lipcu 1922 roku konwent w Krokach wizytowała matka generalna V. Fuerške wraz z siostrami towarzyszącymi (KKA, 47, k. 7). Podczas wizyty mogła ona się zapoznać z życiem klasztoru w Krokach. Wtedy też zostały uzgodnione poszczególne sprawy dotyczące tworzenia osobnej prowincji litewskiej. Ponieważ klasztor w Krokach przez długi czas funkcjonował niezależnie od Braniewa, postanowiono pozwolić na dalsze samodzielne istnienie klasztoru, na utworzenie osobnej prowincji z własnym nowicjatem podlegającym matce generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny w Braniewie i biskupowi diecezjalnemu. 11 lipca 1922 roku żmudzki wikariusz generalny – Juozapas Skvireckas napisał list do biskupa warmińskiego – A. Bludaua w sprawie założenia prowincji litewskiej zgromadzenia zakonnego katarzynek (KKA, 4, k. 19). Biskup warmiński w dniu 21 lipca zwrócił się w tej

sprawie do papieża. Kongregacja zakonna (*La Congregazione dei religiosi*) w dniu 7 sierpnia otrzymała tę prośbę i 7 lutego 1923 roku wyraziła zgodę na założenie prowincji litewskiej Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny (*Canonizationis Servae Dei*, 1993, s. 533). Kuria diecezji warmińskiej 27 lutego 1923 roku wysłała ten list do kurii diecezji żmudzkiej, zaś kopię wysłano do Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny w Krokach (KKA, 4, k. 21). Według danych B. Śliwińskiej, aby założyć nową prowincję, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, do zgromadzenia powinno należeć co najmniej 30 sióstr zakonnych. W tym celu w Krokach w owym czasie przygotowano się do wznowienia działalności nowicjatu, jednak mimo iż uzyskano zgodę Stolicy Apostolskiej na założenie prowincji, trzeba było na to jeszcze poczekać (Śliwińska, 1996, s. 286).

Dnia 18 kwietnia 1923 roku, w oparciu o nową regułę, śluby czasowe na okres trzech lat złożyły nowicjuszki Władysława Benedykta Gedminówna (Vladislava Benedikta Gedminaitė) i Michalina Ignacya Zdanowiczówna (Michalina Ignacija Zdanavičiūtė), zaś 24 października – Weronika Klara Sztarkówna (Veronika Klara Štarkaitė). Trzy lata później te siostry złożyły śluby wieczyste. Była to nowa generacja, wychowana w oparciu o nowe wymagania.

Według R. Laukaitytė jednym z powodów, dla którego Litwa popierała więzi sióstr katarzynek z niemieckim zgromadzeniem sióstr, była próba ochrony zakonu przed wpływem Polski (Laukaitytė, 1997, s. 68). Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Republiki Litewskiej dążyło do tego, by z Braniewa na Litwę były przysyłane siostry Niemki, a nie Polki. Zdaniem księdza Kazimierasa Prapuolenisa obawiano się, by te „nie rozpały polskiego ducha obecnych w klasztorze w Krokach sióstr Polek z ich przełożoną Bogdanowicz i innymi” (LCVA, 377-9-46, k. 2). Nowo przybyła do nowicjatu w Krokach mistrzyni Hermana Kischel kształciła młode pokolenie. W 1924 roku władze litewskie nie wyraziły zgody na przedłużenie jej pobytu na Litwie i w listopadzie musiała wrócić do Niemiec (KKA, 47, k. 6–7; Meiwes, 2016, s. 91; Śliwińska, 1996, s. 285). Katarzynki w Krokach narzekały, że wprowadziła swój porządek, zbyt ingerowała w życie klasztoru. H. Kischel zastąpiła mistrzyni nowicjatu J. M. Bielawska.

Chociaż stosunki z Braniewem zostały odnowione i stworzono warunki do założenia prowincji litewskiej Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny, jednak pojawiły się nieprzewidziane przeszkody. Po upływie niecałych dwóch lat od odnowienia stosunków z Braniewem, w 1925 roku litewskie zgromadzenie katarzynek chciało się oddzielić od Braniewa z powodu zbyt dużych podziałów dzielących katarzynki w Krokach i zgromadzenie w Warmii. Duży wpływ na tę decyzję miała działalność mistrzyni nowicjatu H. Kischel w Krokach. Twierdzono, że połączenie zgromadzenia z Krok z Braniewem było życzeniem biskupa żmudzkiego P. Karevičiusa. Matka generalna zgromadzenia w Braniewie odniosła się do tej sprawy życzliwie. Twierdziła, że ujawniły się wprawdzie różnice wynikające z przynależności do różnych

narodowości, ale one nie powinny stanowić przeszkody we współpracy. Jej zdaniem siostry z litewskiego zgromadzenia sióstr katarzynek, które przybyły do Niemiec, dobrze się odnalazły w zgromadzeniu. Ze względu na trudną sytuację gospodarczą na Litwie, matka generalna zgodziła się na pewien okres zwolnić litewskie zgromadzenie od opłat na rzecz zakonu (*Canonizationis Servae Dei*, 1993, s. 534). W ten sposób, na skutek dyplomatycznych działań matki generalnej katarzynki z Krok pozostały zależne od Kongregacji Generalnej.

Dnia 28 listopada 1926 roku miała miejsce wizytacja kanoniczna wizytatora apostolskiego Jurgisa Matulaitisa (Jerzego Matulewicza), podczas której ustalono, że w klasztorze katarzynek w Krokach panował należyty porządek, przestrzegano zasad posłuszeństwa, klauzury i że panował tam właściwy duch. 29 listopada wizytator apostolski udzielił siostrom błogosławieństwa i życzył sobie, by inne klasztory na Litwie funkcjonowały tak dobrze (KKA, 41, k. 11).

V

Około roku 1926 życie klasztoru się ustabilizowało. Protokoły z posiedzeń Rady Klasztoru w latach 1922–1923 stopniowo zaczęto sporządzać nie po polsku, a po litewsku. Z oficjalnymi instytucjami Litwy katarzynki porozumiewały się w języku litewskim. Matka przełożona E. O. Bogdanowicz jeszcze się nie nauczyła litewskiego, ale radziła sobie bez znajomości tego języka. Siostrom pozwolono pracować w szkołach i w przedszkolach. Od 10 lipca 1926 roku przy klasztorze sióstr św. Katarzyny zaczęła działać placówka wychowująca nieletnie dziewczynki, przestępczynię (*Krakių nepilnamečių nusikaltėlių mergaičių perauklėjimo įstaiga*), założona przez Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Litewskiej (KKA, 47, k. 8; KKA, Šopytė, 1989, s. 116). Podczas przejmowania tej instytucji matka przełożona E. O. Bogdanowicz musiała stawić się w Ministerstwie Oświaty. Ponieważ nie знаła litewskiego, w jej imieniu przemawiał ks. Martynas Jonaitis⁷, który jej towarzyszył. Na pytanie, dlaczego sama siostra nie odpowiada, kapłan odparł, że „jest bardzo święta i mało rozmawia z ludźmi” (KKA, 20, k. 4). E. O. Bogdanowicz została kierowniczką tej instytucji i była nią do 1932 roku (KKA, 47, k. 8).

Język polski zachowano w życiu wewnętrznym klasztoru, używano go jako języka modlitwy. Stopniowo zaczęło to stanowić przeszkodę w rozwoju klasztoru, nie zwiększała się liczba powołań. Przełożeni klasztoru musieli podjąć bolesną decyzję i całkowicie zrezygnować z języka polskiego. Do podjęcia tego kroku zachęciła mat-

⁷ Ks. M. Jonaitis kierował analogiczną instytucją wychowawczo-karną dla chłopców, która znajdowała się w Kałnoberże (lit. Kalnaberžė) w rejonie kiejdańskim.

ka generalna klasztoru w Braniewie – Winefrieda Herrmann (KKA, Šopytė, 1989, s. 117; Meiwes, 2016, s. 96). Katarzynki były organizacją międzynarodową, unikającą konfliktów narodowych i dostosowującą się do potrzeb każdego społeczeństwa.

Protokół z posiedzenia zgromadzenia sióstr katarzynek w Krokach z dnia 18 grudnia 1930 roku głosi, że „w miejsce języka polskiego” wprowadza się język litewski „zarówno w życiu, jak i w modlitwach i pismach w związku ze zmienionymi wymogami czasu oraz warunkami” (KKA, 1, k. 56). Ten biurokratyczny zapis nie odzwierciedla tego, co naprawdę musiały przeżyć siostry. Ówczesna przełożona E. O. Bogdanowicz potrafiła przekonać wszystkie siostry, żeby się poświęciły dla dobra przyszłości klasztoru i przeszły na język litewski. Autorka nekrologu zmarłej w 1934 roku E. O. Bogdanowicz napisała, że „była to wielkość ducha jej i wszystkich sióstr, ponieważ zakonnice nie mogą być zaangażowane w sprawy narodowe” (KKA, 20, k. 3). W podejmowaniu tej decyzji katarzynki miały poparcie ze strony kapelana klasztoru Kazimierasa Kudirki. On uczył siostry języka litewskiego (Laukaitytė, 1997, s. 68). Początkowo zakonnice modliły się i rozważały przy zamkniętych drzwiach kaplicy, by świeccy się nie wyśmiewali z popełnianych przez nie błędów. Przełożona jako pierwsza uczyła się języka litewskiego od kapelana i była przykładem dla innych (KKA, 20, k. 3). Stwierdza się, że A. K. Rażewicz (1874–1949), jako jedyna z całego zgromadzenia w Krokach do końca życia nie nauczyła się dobrze języka litewskiego, modliła się, rozważała i czytała pisma po polsku na osobności (KKA, 20, k. 28).

Faktycznie, po 1930 roku do klasztoru zaczęło wstępować więcej kandydatek, które po dwóch latach nowicjatu złożyły już trzyletnie śluby czasowe. Dane statystyczne dotyczące wzrostu liczby katarzynek można zobaczyć w tabeli 1. W latach 30. XX wieku katarzynki w Krokach dobrze prosperowały, działały w kilku oddziałach w różnych częściach Litwy, wychowywały społeczeństwo w duchu religijnym i narodowym, pełniły funkcje charytatywne.

Mimo tych zmian używano języka polskiego w kontaktach osobistych. E. O. Bogdanowicz aż do śmierci w 1934 roku pisała listy po polsku (KKA, 4, k. 42). N. A. Wasilewska jeszcze 6 lutego 1940 roku napisała list po polsku, ale twierdziła, że jest Litwinką: „u nas na tle patryotyzma żadnych zajęć nie ma, bo chociaż piszę po polsku, a to dla tego, że po litewsku jest mi trudno, jednak jestem z przekonania litwinką” (KKA, 24, k. 66).

W 1933 roku franciszkanie wydali *Kalendarz św. Antoniego*, w którym przedstawiono poglądy ówczesnych osób zakonnych na problem języka w klasztorze w Krokach: „Początkowo w klasztorze w Krokach panował język polski, ponieważ na Litwie taka była moda, aczkolwiek mimo że w klasztorze mówiono w języku polskim, siostry nie angażowały się w rozpowszechnianie polskości. W czasach Litwy niepodległej one same rozumiały i bez presji, bez hałasu, po cichu wprowadziły wszędzie język litewski. Wszystkie będąc Litwinkami widziały, że bez litew-

skości u nas nie można działać skutecznie, no i teraz liczba zaczęła szybko rosnać” (Šv. Kotrynos seserys, 1933, s. 72).

Tab.1. Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny na Litwie w latach 1923–1939⁸

Rok	Liczba osób, które w danym roku złożyły śluby trzyletnie	Ogólna liczba sióstr (nowicjuszek, siostry, które złożyły śluby trzyletnie i śluby wieczyste)
1923	3	17
1924	3	22
1925	1	21
1926	2	21
1927	-	25
1928	3	25
1929	1	28
1930	2	32
1931	3	31
1932	1	31
1933	1	44
1934	11	57
1935	11	60
1936	7	66
1937	5	79
1938	16	89
1939	9	99

VI

Podsumowując, można podać kilka przyczyn, które miały wpływ na to, że katarzynki w Krokach w latach 1918–1940 bez większych konfliktów przeszły z języka polskiego na litewski:

⁸ Tabela została przygotowana na podstawie corocznych danych ze spisów (*Elenchus*, 1923–1926; *Elenchus*, 1927–1940) oraz aktów ślubów. Do tabeli nie wpisano danych o postulankach. W spisach są one podawane dopiero od 1932 roku, ale były to liczby szybko się zmieniające. W latach 30. w klasztorze w ciągu roku było od ośmiu do dwudziestu sześciu postulantek, średnio piętnaście.

- Położenie geograficzne klasztoru w Krokach. Kroki były wsią w rejonie kiejdańskim, nie był to rejon strategicznie ważny dla Litwy, w którym przywrócenie litewskości byłoby priorytetem dla Republiki Litewskiej.

- Katarzynki, które wstąpiły do klasztoru w latach 1905–1920, a których postawa miała wpływ na poglądy klasztoru wobec języka w badanym okresie, w większości pochodziły ze Żmudzi (głównie z rejonu kiejdańskiego) i pobliskich miejscowości. Znaczna ich część wywodziła się z ziemiaństwa (szlachty), wszystkie mówiły w języku polskim. Być może stan społeczny zgromadzenia pozwolił katarzynkom lepiej utrzymywać zbiorową tożsamość i oprzeć się wpływom zewnętrznym.

- Po 1918 roku w klasztorze katarzynek w Krokach była tylko jedna siostra reprezentująca nacjonalistyczne nastroje prolitewskie – F. K. Bortkiewicz. Jednak nie udało się jej podzielić wspólnoty. Aby uniknąć konfliktów, pozwolono jej przejść do klasztoru benedyktynek w Kownie.

- Uniknąć przejawów skrajnego litewskiego nacjonalizmu pomogła wizyta nuncjusza apostolskiego A. Zecchiniego w 1922 roku i jego pozytywna ocena relacji między siostrami.

- Na to, że w klasztorze była jedność, wpływ miały cechy charakteru przełożonej E. O. Bogdanowicz. Była to osoba bezkonfliktowa, postępująca dyplomatycznie, tolerancyjna i pokorna. Katarzynki nie narzucały innym swojej polskości lub litewskości, co pozwalało im wybierać taki język, jaki był im bardziej przydatny.

- Kapelani klasztoru w Krokach i inni kapłani nie zmuszali katarzynek do modlenia się w języku litewskim, ale pomagali im sprawnie porozumiewać się z litewskimi władzami administracyjnymi. Chociaż biskup P. Karevičius zachęcał do przejścia na język litewski, jednak nie podjął on radykalnych działań.

- Reforma reguły. W 1921 roku katarzynki w Krokach przyjęły odnowioną regułę Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Aleksandryjskiej Dziewicy i Męczennicy, w której nie było już wymogu modlenia się wyłącznie w języku polskim, co umożliwiło stopniowe przejście na język litewski.

- Ważną rolę odegrało Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny z Braniewa, do którego katarzynki z Krok dołączyły w 1923 roku, podkreślając, że zakonnice nie powinny angażować się w konflikty narodowościowe, muszą starać się służyć społeczeństwu w najlepszy możliwy sposób, wypełniając charyzmat własnego zgromadzenia.

Badania wykazały, że katarzynki w Krokach stopniowo przechodziły z używania języka polskiego na język litewski, początkowo wykorzystując go w komunikowaniu się ze światem zewnętrznym, zaś od 1930 roku – w życiu wewnętrznym klasztoru i podczas modlitw. Jednak nawet wówczas siostry nie miały zakazu posługiwania się językiem polskim w kontaktach osobistych, podczas modlitw osobistych lub w korespondencji. W klasztorze katarzynek w Krokach rozwiązanie problemu języka nie było forsowane, siostrom pozwolono w sposób naturalny uświadomić sobie sytuację, dano im czas na pogodzenie się z nią.

Chociaż klasztor katarzynek w Krokach może służyć jako przykład pokojowego rozwiązania problemu używania języków polskiego i litewskiego w małej społeczności na Litwie w okresie międzywojennym, to jednak studium tego przypadku nie może dać odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób inne grupy społeczne na Litwie odniosły się do kwestii kształtowania się tożsamości i przejścia z języka polskiego na język litewski po odrodzeniu niezależnego państwa litewskiego. Badanie to może raczej stanowić zachętę do refleksji nad wpływem nacjonalizmu na różne społeczności lokalne. Warte podkreślenia jest to, że katarzynki z Krok były specyficzną grupą powstałą w oparciu o wspólnotę religijną, a procesy, które tam miały miejsce, niekoniecznie były identyczne z sytuacjami pozostałych grup społecznych. Stosunek Kościoła katolickiego (na Litwie wyrażony przez nuncjusza apostolskiego A. Zecchiniego) do narodowości był „racjonalnie konserwatywny” (Kościół szukał kompromisów, nie spieszył się z wspieraniem nowych mód politycznych). Hierarchowie lokalnego Kościoła katolickiego (P. Karevičius), pod wpływem procesu kształtowania się narodowego państwa litewskiego, byli nastawieni bardziej nacjonalistycznie, szukali sposobów wpływania na klasztor w Krokach, aby służył on interesom Republiki Litewskiej, ale w tym przypadku nie byli do końca konsekwentni i dlatego uniknięto skrajnych rozwiązań. Katarzynki musiały wziąć pod uwagę zarówno ich wymagania, jak i potrzeby kongregacji katarzynek z Braniewa oraz potrzeby państwa litewskiego i dostosować się do tych wszystkich okoliczności.

Nie można powiedzieć, że zmiany w zakresie używania języka w klasztorze w Krokach odbywały się bezproblemowo. Było wiele napięć, ale potrafiąco sobie z tym poradzić dzięki mądrym kierowaniu, bez podejmowania szybkich decyzji, bez poddawania się emocjom. Za największe osiągnięcie można uważać fakt, że kwestii języka w Krokach nie nadawano pierwszoplanowego znaczenia. Jak pokazały badania, czas okazał się najlepszym rozwiązaniem problemów. Kwestia języka w klasztorze w Krokach została rozwiązana w sposób naturalny, chociaż wymagało to aż dziesięciu lat.

Tłumaczenie z języka litewskiego Regina Jakubėnas

Źródła archiwalne

Archiwum katarzynek kowieńskich (Kauno kotryniečių archyvas, KKA)

KKA, b. 1, Księga osób szlachetnie urodzonych.

KKA, b. 2, Pisma z okresu carskiego (Caro laikų raštai).

KKA, b. 4, Pisma dotyczące historii klasztoru (Raštai, susiję su vienuolyno istorija), 1919–1948.

KKA, b. 12, Dane o siostrach (Duomenys apie seseris), 1921–1977.

- KKA, b. 13, Dane o siostrach (Duomenys apie seseris).
 KKA, b. 20, Nekrologi zmarłych siostr (Mirusių seserų nekrologai), 1934–1992.
 KKA, b. 24, Księga Protokołów (Protokolų knyga), 1936–1946.
 KKA, b. 25, Szkoły, przedszkola, sierocińce (Mokyklos, darželiai, prieglaudos).
 KKA, b. 40, Pisma Kurii, dekrety papieży (Kurijos raštai, popiežių dekretai).
 KKA, b. 41, Księga Protokołów (Protokolų knyga), 1922–1936.
 KKA, b. 43, Śluby siostr, spowiednicy (Seserų įžadai, nuodėmklausiai), 1921–1948.
 KKA, b. 47, Księga Kronik (Kronikos knyga), 1, 1640–1978.
 KKA, Šopytė B., Kaip Dievas nori, 1989.

**Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne
 (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, LVIA)**

LVIA, 669-3-3420, k. 18, Raport Przełożonej, 21 07 1913.

**Litewskie Centralne Archiwum Państwowe
 (Lietuvos centrinis valstybės archyvas, LCVA)**

- LCVA, 377-9-46, k. 2, Pismo K. Prapuolenisa (K. Prapuolenio raštas), 14 06 1923.
 LCVA, 377-9-68, k. 10, Wyjaśnienie Klasztoru w Krokach dla Departamentu ds. Wyznań
 (Krakių vienuolyno pasiaiškinimas Tikyby departamentui), 27 01 1920.

Bibliografia

- Aničius. (1920, maj 28). [Notatka]. *Laisvė*, 1920(113), 4.
- Buchowski, K. (2006). *Litwomani i polonizatorzy: Mity, wzajemne postrzeganie i stereotypy w stosunkach polsko-litewskich w pierwszej połowie XX wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Buchowski, K. (2012). *Litvomanai ir polonizuotojai: Mitai, abipusės nuostatos ir stereotipai lenkų ir lietuvių santykiuose pirmoje XX amžiaus pusėje* (I. Aleksaitė, Tłum.). Vilnius: Baltos lankos.
- Canonizationis Servae Dei Reginae Protmann gundatricis Congregationis Sororum a S. Catharina V. et M. (1552–1613). Positio super virtutibus ex officio concinnata*. (1993). Roma: Tipografia Guerra s.r.l.
- Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1923–1926*. (1923–1926).
- Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1927–1940*. (1927–1940).

- Geistliches Direktorium der Kongregation der Hl. Jungfrau und Martyrin Katharina.* (1913).
- Kamuntavičienė, V. (2016). *Kauno benediktinių vienuolyno tyrimai: T. 1. Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Laukaitytė, R. (1997). *Lietuvos vienuolijos: XX a. istorijos bruožai.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Laukaitytė, R. (2008). Kauno benediktinių vienuolyno reformavimas 1920–1926 m. W L. Jovaiša (Red.), *Benediktiniškoji tradicija Lietuvoje* (ss. 135–148). Vilnius: Aidai.
- Lietuvos apgyvendintos vietos: Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys.* (1925). Kaunas: Centralinis Statistikos Biuras.
- Lietuvos gyventojai: Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys.* (1923). Kaunas: Lietuvos Respublikos Centrinis Statistikos Biuras.
- Meiwes, R. (2016). *Klosterleben in bewegten Zeiten: Die Geschichte der ermländischen Katharinenschwestern (1914–1962).* Paderborn: Ferdinand Schöningh. <https://doi.org/10.30965/9783657784868>
- Mokykla [Dodatek]. (1910, styczeń 20). *Lietuvos ūkininkas*, 1910(3), 5.
- [Notatka]. (1920). *Vienybė*, 1920(22), 173–174.
- Regeln für die Schwestern aus der Kongregation der Hl. Jungfrau und Martyrin Katharina.* (1904). Braunsberg.
- Staliūnas, D. (2013). Stereotipiškai apie stereotipus. *Knygų aidai*, 2013(2), 28–32.
- Streikus, A. (Red.). (2010). *Lietuva ir Šventasis Sostas (1922–1938): Slaptojo Vatikano archyvo dokumentai.* Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Šliwińska, B. (1996). Zgromadzenie Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy na Litwie (1645–1995). *Studia Warmińskie*, 33, 273–293.
- Šv. Kotrynos seserys. (1933). *Šv. Antano kalendorius 1933 m.* Kaunas: Tėvai pranciškonai.
- Tolomeo, R., & Giammei, S. C. (Red.). (2014). *Lietuva Bažnyčios nepaprastųjų reikalų kongregacijos archyvo dokumentuose (1919–1938).* Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Problem języka w klasztorze sióstr katarzynek w Krokach w pierwszej połowie XX wieku

Streszczenie

Po 1918 roku dwa żeńskie klasztory katolickie, które znalazły się na terytorium Republiki Litewskiej, zetknęły się z problemem lituanizacji, który został rozwiązany na różne sposoby. Klasztor benedyktynek, który znajdował się w tymczasowej stolicy Litwy – Kownie, do 1924 roku uległ drastycznej lituanizacji. Klasztor katarzynek w Krokach, znajdujący się na Żmudzi, wybrał inną drogę. Celem artykułu,

opartego głównie na autentycznych dokumentach przechowywanych w kowieńskim archiwum zgromadzenia katarzynek i innych, jest ukazanie, w jaki sposób w klasztorze katarzynek w Krokach poradzono sobie z wyzwaniem dotyczącym kwestii narodowości w kontekście modernizacji życia klasztoru w owych czasach. Głównym zamiarem jest pokazanie, w jaki sposób nastąpiło przejście z języka polskiego na język litewski w życiu publicznym i wewnętrznym klasztoru.

Język polski był bardzo ważny dla klasztoru w Krokach, ufundowanego w 1645 roku. Reguła Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy przyjęta przez klasztor w Krokach w 1673 roku przewidywała modlitwy i słuchanie kazań księdza w języku polskim. Do klasztoru mogły wstąpić tylko córki szlacheckie. Należało wnieść posag, dlatego mogły być przyjęte tylko osoby o odpowiedniej kondycji majątkowej. Klasztor w Krokach ukształtował się jako ośrodek kultury szlacheckiej WKL. Powstanie niepodległej Republiki Litewskiej oznaczało, że katarzynki z Krok musiały zastanowić się nad swoją tożsamością polityczną (obywatelską), narodową i kulturową.

Badania wykazały, że rozwiązanie kwestii języka w klasztorze sióstr katarzynek w Krokach nie było forsowane. Siostrąm pozwolono w sposób naturalny zdać sobie sprawę z sytuacji, dano im czas na jej zaakceptowanie. W artykule przedstawiono szczegółowo powody, które doprowadziły do tego, że katarzynki w Krokach stopniowo przeszły od używania języka polskiego do używania języka litewskiego. Początkowo używały go do komunikowania się ze światem zewnętrznym, a dopiero od 1930 roku zaczęły używać go w życiu wewnętrznym klasztoru, podczas modlitw. Jednakże nawet wówczas nie zakazano siostrąm używania języka polskiego do własnych kontaktów, do komunikacji między sobą, korespondencji lub podczas osobistej modlitwy.

W artykule zostały ujawnione różne napięcia, które miały miejsce w badanym okresie przejściowym, aczkolwiek stwierdza się, że udało się bez podejmowania pochopnych decyzji, bez ulegania emocjom uwzględnić zarówno potrzeby Kościoła powszechnego i lokalnego, zgromadzenia sióstr katarzynek z Braniewa, jak i cele różnorodnych instytucji państwa litewskiego, a także potrzeby klasztoru w Krokach.

Za największe osiągnięcie można uznać fakt, że kwestia języka w Krokach nie była wyolbrzymiona, nie była najważniejsza. Jak wykazują badania, czas miał najlepszy wpływ na rozwiązanie problemu. Kwestia języka w klasztorze w Krokach została rozwiązana w sposób naturalny, chociaż zajęło to całe dziesięciolecie.

Słowa kluczowe: Kroki; Żmudź; Litwa; język litewski; język polski; reguła Zgromadzenia Sióstr św. Katarzyny Dziewicy i Męczennicy; katarzynki

The language question in St Catherine's Convent in Krakės in the first half of the twentieth century

Abstract

After 1918, the two Catholic convents on the territory of the Republic of Lithuania faced the issue of Lithuanisation, which was solved in different ways. The Benedictine Convent in Kaunas, the provisional capital of Lithuania, had been firmly Lithuanised by 1924. However, St Catherine's Convent in Krakės in Samogitia chose a different path. This article aims to find out how the Krakės convent dealt with the challenges of nationalism in the context of ongoing modernisation of its life at that time. The main objective is to present the shift from the Polish to the Lithuanian language in public and private life of the convent. The study is mostly based on original documents held in the archives of St Catherine's Convent in Kaunas.

The Polish language was very important for the Krakės convent (established in 1645). According to the modified Rule of St Catherine the Virgin and Martyr adopted in Krakės in 1673, the language of prayers and sermons was Polish. Only daughters of noblemen were accepted to join; they were obliged to donate a dowry, which meant that only wealthy girls could become nuns. The Krakės convent stemmed from the cultural traditions of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania. The establishment of the independent Republic of Lithuania meant that St Catherine's sisters of Krakės needed to re-evaluate their political (civic), national and cultural identities.

The study indicates that the solution to the language question in the Krakės convent was not enforced. The sisters were able to naturally reconcile to the situation, with time left to adapt. The article provides a detailed account of the reasons behind the gradual shift from Polish to Lithuanian. Initially, the nuns used Lithuanian to communicate outside the convent. It was not until 1930 that it began to be used in their community life, including prayers. Even then nuns could use Polish to communicate among themselves, say their private prayers or write letters.

The study reveals various tensions which existed during this transitional period. However, the conclusion is that the convent successfully managed to avoid hasty decisions and resist emotions, as well as to balance between the universal and local church, the congregation of St Catherine in Braniewo (Braunsberg), the aims of various Lithuanian institutions, and the needs of the convent itself. The greatest achievement can be seen in the fact that the language issue in Krakės was not given unnecessary prominence and prioritised. As the study shows, giving it time was the best solution as the issue of language became resolved naturally, although the transition period lasted for a decade.

Keywords: Krakès; Samogitia; Lithuania; Lithuanian language; Polish language; Rule of St Catherine Virgin and Martyr; Sisters of St Catherine

Dr Vaida Kamuntavičienė – Professor of History, History Department, Vytautas Magnus University, Lithuania. PhD – 2002, Vytautas Magnus University; pedagogical title of professor – 2017. Author of two books and approximately seventy scholarly articles and reviews, co-author of two books and editor of one; head of several scholarly projects financed by the Research Council of Lithuania. Her research interests include history of the Grand Duchy of Lithuania, Catholic Church history, microhistory. She is currently conducting extensive research on nuns and sisters in Lithuania.

Bibliography (selected): *Katalikų bažnyčios ir valstybės santykiai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. antrojoje pusėje* [Relations between the Catholic Church and the State in the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the seventeenth century], Kaunas 2008; (with Laima Šinkūnaitė), *Apytalaukio parapija: mikrobenдруomenės istorija* [Apytalaukis parish: History of a micro-community], Kaunas 2012; *Kauno benediktinių vienuolyno tyrimai*, vol. 1, *Kauno benediktinių vienuolyno istorija XVII–XX a. pradžioje* [History of the Benedictine convent in Kaunas: From the seventeenth to the early twentieth centuries], Kaunas 2016; The religious faiths of Ruthenians and Old Lithuanians in the 17th century according to the records of the Catholic Church visitations of the Vilnius diocese, *Journal of Baltic Studies*, 46/2, 2015, 157–170; The attempts of the Bernardines to influence the society of Kowno in the second half of the seventeenth century: The case of a miraculous image, in: R. Butterwick, W. Pawlikowska (eds.), *Social and cultural relations in the Grand Duchy of Lithuania: Microhistories*, New York: Routledge 2019, 75–88.

Correspondence: Vaida Kamuntavičienė, History Department, Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania, e-mail: vaida.kamuntaviciene@vdu.lt

Support of the work: This article was written with the support of the Research Council of Lithuania as part of the project no. S-MIP-17-30.

Competing interests: The author declares that she has no competing interests.

Acknowledgements: The author would like to thank Rimantas Miknys (Lithuanian Institute of History, Vytautas Magnus University) and Tomasz Błaszczyk (Vytautas Magnus University) for consultations, and Regina Jakubėnas (Vilnius University) for translating this article from Lithuanian into Polish.